

Ватаманюк Г. Художня література як засіб формування духовного світу дитини / Галина Ватаманюк // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського держ. університету. Серія педагогічна. – Кам'янець-Подільський, 2007. – Вип. XIII. – С. 237–240.

УДК 372.4:821

Галина Ватаманюк

ХУДОЖНЯ ЛІТЕРАТУРА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОГО СВІТУ ДИТИНИ

***Анотація.** У статті розглядаються деякі аспекти вирішення проблем щодо змісту та методикоознайомлення дітей із жанрами художніх літературних творів, їх значення у житті дошкільників; порушено питання мовленнєво-творчої діяльності дошкільників засобами літературних творів та аналізуються їх жанрові особливості*

***Ключові слова.** Художня література, дитяча книжка, дошкільники, мовленнєва діяльність, креативність, процес, художнє слово, сприймання, педагог.*

У системі неперервної освіти важлива роль у підготовці дітей до подальшого якісного засвоєння знань, умінь та навичок на етапі шкільного життя належить дошкільному навчальному закладу, який має створити умови для повноцінного, інтелектуального та духовного розвитку своїх вихованців.

Художня література була й лишається одним з важливих засобів виховання особистості у дошкільному дитинстві. Маленькі діти люблять слухати казки, читати книжки, запам'ятовувати вірші не менше, ніж гратися, малювати, рухатися під музику. І це природно, оскільки художня література – скарбниця культури, постачальник реальних знань та сильних вражень, джерело ознайомлення з незвичним, чудесним, фантастичним, вигаданим. Вона є хоча й не головним, проте важливим учителем, провідником по життю, стара й сучасна, вітчизняна та зарубіжна, різна за жанрами, ілюстрована, дитяча і доросла – вона вважливий складник дитячої субкультури, її уособлення і натхненник. Із книги починається самовиховання, індивідуальне, духовне життя. Є такий виховний момент у навчально-виховному процесі, коли наставник, який веде за руку свого вихованця, знаходить можливість випустити його руку і сказати: «Ідт сам, учися жити». Для того, щоб зважитися на такий крок, потрібна велика педагогічна мудрість. Щоб духовно підготувати дитину до самостійного життя, треба ввести її у світ книг. Книга має стати для кожного вихованця

другом, настанником і мудрим учителем. Мить, кеоли книжка входить у життя дитини як духовна потреба. Є початком самовиховання думок. Почуттів. почуттів, поглядів, перконань [6, с.171]

Оскільки Базовий компонент реалізує інтегральний підхід до дошкільної освіти в цілому, мистецької зокрема, художня література входить до субсфер «Мистецтво» одним з чотирьох складників. Це дає педагогові можливість, з одного боку, розглядати її як окремий, значущий для загального розвитку дитини вид мистецтва. З іншого – як елемент комплексу мистецтв (образотворчого, музичного, літературного, театрального), отже, варіювати форми ознайомлення вихованців зі світом мистецтва в цілому, враховуючи при цьому вікові особливості дітей та їхній індивідуальний життєвий досвід [5, с.149].

Дитяча література, як частина загальної літератури, відіграє винятково важливу роль у вихованні дитини. Це єдина в світі література, яка по праву може називатись великою літературою для маленьких читачів. Художня книжка впливає на розумовий розвиток дітей, розвиває мислення дитини, підводить її до узагальнень і висновків, спонукає до порівнянь, розвиває пам'ять і уяву; допомагає краще розібратися в навколишньому житті, уточнити уявлення дитини, поповнити її досвід, розширити кругозір.

Яскраві образи, жвава і точна мова, художні ілюстрації розвивають смак дитини, чуття краси, впливають на розвиток її творчої уяви.

Художня література має великий вплив на формування світогляду дитини і патріотичних почуттів, вона вчить дітей, спонукає їх до благородних вчинків - формує моральні риси особистості. Так, познайомившись з книжкою про кращих людей нашої країни, героїв праці в дитини виникає бажання наслідувати їх, виховуються певні риси характеру: воля, сміливість, вміння долати труднощі, розвивається дружба, колективізм, товариська солідарність. Книжка про досягнення нашої країни змушує дитину пишатися Батьківщиною і любити її. Завдяки художній літературі дітям стає ближчим і зрозумілішим те, що їм найважче усвідомити: внутрішній світ людини, її почуття, вчинки, ставлення до інших людей і природи. Розкриваючи в образній формі світ людини, її почуття, мотиви поведінки, художнє слово полегшує сприймання ідей, робить їх конкретними, наочними, переконливими, сприяє формуванню моральних уявлень, понять, без яких неможливе формування особистості. У самому процесі художнього сприймання думка і почуття виступають неподільно, оскільки у ставленні дитини до того чи іншого героя є вже оцінний момент, а оцінка є наслідком аналізу і синтезу. Єдність чуттєвого і раціонального - характерна риса художнього сприймання в цілому і особливо дитячого сприймання. Ця єдність думки і почуття в процесі сприймання обумовлена тим, що сам художній твір постає як синтез цих начал - чуттєвого і раціонального. Слухаючи оповідання, казку, дитина дошкільного віку виявляє особливу внутрішню активність, співпереживає разом з героєм його дії, вчинки.

У процесі переживання у дитини формуються відповідні уявлення, поняття, певне ставлення до всього, що її оточує. Від цієї особливості сприймання дітьми художнього твору і повинні відштовхуватись автори та видавці дитячих книг, педагоги, які працюють із дітьми.

Дошкільники – жваві, рухливі, життєрадісні. У їх діяльності переважає гра, в процесі якої вони фантазують, тому їм потрібні художні твори для гри, інсценізації, для розвитку творчої уяви, почуття гумору тощо. Висловлення М. Горького: «Наша книга повинна бути не дидактичною, не грубо тенденційною. Вона має говорити мовою образів, повинна бути художньою. Нам потрібна весела і забавна книга, яка розвиває в дитині найкращі почуття» [2;26] і в наші дні є актуальним.

Дошкільнята в основному не читачі, а слухачі художніх творів, тому вихователю для читання і розповідання треба використовувати твори різних жанрів. Випускники дошкільного навчального закладу мають знати й використовувати в спілкуванні з дошкільцями приказки, прислів'я, каламбури, колядки, щедрівки, скоромовки, загадки, лічилки, народні казки. Велике значення народній казці в розвитку мови надавали К.Д.Ушинський, В.О.Сухомлинський, Є.М.Водовозова, Є.І.Тихеева. Вони вважали, що казка збагачує мову, фантазію і морально виховує дітей.

К.Д.Ушинський психологічно обґрунтував, чому діти люблять казку. Це, на його думку, слід пояснити особливостями дитячої уяви та надзвичайною вразливістю дитячого мозку, невмінням відрізнити від образів уяви. Недостатній досвід і вузьке коло знань примушують дитину вірити у надзвичайне, сприймати вигадку, як дійсність. К.Д.Ушинський дав ряд методичних порад, як краще використати казку. Кожну казку слід читати кілька разів і згодом до неї повертатися. Діти люблять повторення казок, але не слід обмежуватися лише читанням казки. Треба заохочувати дітей, щоб вони розповідали казки самостійно. Найдоцільніше побудувати розповідь так, щоб спочатку розповідала найздібніша дитина, а інші слухали її і помічали, що вона пропустила, що сказала не так, як у казці, а потім доповнювали її. Цей спосіб є найкращий для розвитку усної мови дітей.

Казка, гра, фантазія – чудодійне джерело дитячого мислення, благородних почуттів та прагнень. Через казкові образи у свідомість дітей входить слово з його найтоншими відтінками; воно стає сферою духовного життя дитини, засобом вираження думок і почуттів – живою реальністю мислення. Завдяки казці дитина пізнає світ не лише розумом, а й серцем, так визначав значущість казки В.О.Сухомлинський [6, с.15].

На думку Є.М.Водовозової казка цінна тим, що вона має велике значення для розвитку розумових і моральних якостей дітей, вона розвиває мову, фантазію, сприяє розвитку її творчих здібностей. Казка - це найпростіша і найдоступніша форма, в якій легко можна розкрити дітям мораль, моральні поняття. Вона рекомендувала давати дітям тільки казки, цінні в педагогічному відношенні, які свідомо має добирати вихователь. Не варто давати дітям ті казки, в яких з гумором зображується обман, злодійська вдача та інші негативні моральні якості, а також казки, які тільки

залякують, або потішають дітей фантастичними вигадками.. Якщо не пояснити казки, то діти можуть не усвідомлюючи змісту захопитися тільки грою уяви.

Найкращим видом казок для дітей раннього віку є казки про тварин. Дітям цього віку, за словами Є.І.Тихеєвої, казки треба розповідати, а не читати, намагаючись повністю зберегти красу мови.

Не втратили цінності і вказівки Є.І.Тихеєвої щодо того, як треба розучувати з дітьми вірші. Вона рекомендує розучувати вірші з дітьми не на спеціальних заняттях, а при нагоді, коли трапиться слухний випадок у повсякденному житті; в такому разі образи, втілені в живому слові, спиратимуться на конкретні уявлення дітей. Розучування віршів Є.І.Тихеєва радить пов'язувати з грою і працею дітей. До віршів можна підбирати картинки, які допоможуть вихователю нагадати дітям про той чи інший вірш і викликати у них бажання прочитати його.

К.Д.Ушинський багато уваги приділяв читанню, розповіданню, вивченню напам'ять літературних творів. Він підкреслював, що вихователь, читаючи дітям художні твори, повинен звернути увагу на те, щоб діти не тільки зрозуміли твір, а й відчули його, щоб твір вплинув на почуття дитини. Головною метою при вивченні віршів, на думку Ушинського, є розвиток у дітей смаку, розуміння краси поетичної мови, особливо народної. Вихователь повинен навчити дітей читати виразно, з почуттям.

У роботі з дошкільнятами, крім народних казок та віршів, збільшується вага класичних творів класиків української літератури (Т.Шевченко, Л.Українка, І.Франко, Л.Глібов, М.Коцюбинський, Є Гребінка, М.Вовчок, О.ПчілкаЯ. Щоголів, С.Руданський), сучасних українських письменників (П.Тичина, М.Рильський, В.Сосюра, О.Вишня, А.Малишко, М.Стельмах, П.Воронько, Л.Костенко, О.Гончар, Т.Коломієць, А. Камінчук та інші). Вчені, які займаються проблемами розвитку дитячої художньої творчості, вказують на їх величезну значущість для формування креативних здібностей, що забезпечують дошкільнятам успіх у найрізноманітніших видах діяльності.

Творча мовленнєва діяльність виникає у дошкільному віці у процесі комунікації та активного пізнання навколишнього світу. Дитина як суб'єкт життєдіяльності займає переважно активну пошукову і перетворювальну позицію в пізнанні довкілля. Здобуті уявлення про життя справляють на малюка велике враження, викликають сплеск емоцій, думок, почуттів, образних уявлень та гостру потребу діяти.

К.Чуковський, досліджуючи механізм дитячої словотворчості, дійшов висновку, що дитина утворює нові слова не тому, що має конкретне завдання, а завдяки природній мовній чутливості, яка характерна для дошкільнят.

Дослідники, вивчаючи механізм дитячої словотворчості, дійшли висновку, що дитина утворює нові слова не тоїу, що має конкретне завдання, а завдяки природній мовній чутливості, яка характерна для дошкільнят.

Словесні новоутворення в дитячому мовленні пов'язані з процесом наслідування, в якому, однак, малюк творить. Психологічний механізм цього

явища, на думку дослідників полягає в дозріванні дитячих вражень - найбільш яскравих і неопосередкованих - в образні слова, вислови і т. д. Момент опосередкування у словесній формі настає з виникненням необхідності застосувати набутий досвід, коли інші способи самовираження не діють. У цьому вбачаємо вияв "дитячої мудрості", підготовленої всім перебігом розвитку людини, якого б віку вона не була. Процес словотворення відбувається в дошкільному віці.

Для виникнення мовленнєво-творчої діяльності необхідні умови. Найважливішим засобом її формування є художнє слово, тобто найкращі зразки літературної мови, які пробуджують яскраві художні образи, викликають глибокі естетичні переживання, спонукають до самостійної творчої діяльності.

Вчені, А. Богущ, Н.Гавриш, В.Кузьменко, Д. Луценко, О.Кононко та ряд інших, доводять, що в процесі художньо-естетичного сприймання літературних та інших художніх творів дитина поводить себе дуже щиро, активно входить, вживається у літературні образи та подані ситуації, бере на себе ті чи інші ролі, прагне передати в різній формі здобуті враження, уявлення, почуття. Вона відчуває себе співавтором і водночас персонажем, героєм твору.

Отже, мовленнєво-творча діяльність - це діяльність, в якій через мовлення передаються почуття, уявлення, враження, образи уяви, навіянні художнім твором та сприйманням докільля.

Мовленнєво-творча діяльність є складовою частиною різних видів дитячої діяльності: гри, малювання, конструювання, театралізації, спілкування. Мовлення спонукає, супроводжує, узагальнює дії дитини і здобуває, збагачує в цих діяльностях свій зміст, сенс. Дія народжує образ, або образи, які дитина втілює, реалізує за допомогою різних способів і матеріалів.

Під впливом казки "Вовк і семеро козенят" виникла гра: "Давай я буду вовком, страшним, сердитим, а ти маленьким козенятком. Я тебе з'їм." Образ злого вовка передається мімікою, позою, жестами, риком; козеня - навпаки, несміливе, маленьке, боязке. Раптом "вовк" бачить перелякане обличчя "козеняти" і жаль обпікає його душу, і напрям казки-гри змінюється: "Не бійся я добрий вовк, у мене ласкаві лапи. Тепер я тебе захищатиму від злих вовків, буду з тобою гратися. Не бійся козенятко, я піду на роботу, а ти двері нікому не відчиняй. Коли я повернуся, ми підемо з тобою в ліс на прогулянку."

Саме у вільній словесній творчості дитина демонструє, виявляє свою мовленнєву компетентність, здатність творчо, правильно використовувати мову за різних ситуацій.

Практична робота показала, що вже в дошкільному віці в умовах цілеспрямованого навчання діти здатні створювати завершені казки, оповідання, з чіткою структурою, різними типами зв'язку між реченнями. Словесна творчість -- первинна форма літературної творчості - як спеціально

організований, зумовлений мотивацією процес створення дитиною твору в будь-якій формі мовленнєвого висловлювання.

Залежно від умов перебігу ми розрізняємо ініціативну мовленнєвотворчу діяльність, яка відбувається винятково за бажанням дитини в момент творчого натхнення, та мовленнєвотворчу діяльність в умовах організованого навчання.

За способом організації виділяють колективну, групову та індивідуальну мовленнєвотворчу діяльність. Кожний з цих видів передбачає застосування специфічних методів та прийомів керівництва і супроводу з боку дорослих, що зумовлено певним рівнем розвитку мовленнєвих умінь, літературознавчої обізнаності та творчої уяви.

За поєднанням мовленнєвотворчої діяльності з різними видами художньої діяльності, виділяють образотворчо-мовленнєву, театральномовленнєву і музично-мовленнєву діяльності.

В умовах організованого навчання ініціатива майже завжди виходить від вихователя, який заздалегідь планує зміст заняття, тему, навчальні завдання. Діти приймають пропозицію: "Давайте придумаємо казку за набором іграшок, чи оповідання на тему." Завдяки вмілому керівництву вихователя діти включаються у творчий процес.

В ініціативній творчості дитина вільна й звертається до творчої діяльності лише тоді, коли насправді відчуває нагальну потребу в цьому.

Завдання заняття майже завжди зорієнтовані на кінцевий результат і вся попередня робота налаштована на підготовку дітей до створення творчого продукту. Вихователь, здійснюючи керівництво використовує вказівки, навідні запитання, тактовні виправлення, доповнення, підказки. В ініціативній творчості дитина діє самостійно і будь-яке втручання педагога може загальмувати процес.

Ініціативна мовленнєвотворча діяльність базується на знаннях дитини, які вона здобула у процесі навчання. Вона посідає більше місце в житті дитини, а оскільки цей вид творчості природний для дитини і є важливим засобом самовираження, самореалізації, який проявляється в різних видах діяльності по-різному: в сюжетно-рольовій грі - через сюжетоскладання, казкові, ігрові діалоги, сценарії; в пізнавальній діяльності - через висновки-міркування; в образотворчій, музичній, конструктивній, театральній - через акомпанемент дій, їх коментування; в спілкуванні з однолітками та дорослими - через самопрезентацію і фантазування; в художньо-мовленнєвій діяльності - через складання з власної ініціативи казок, оповідань, віршів, а також мовні ігри. Важливо при цьому пам'ятати: провідним засобом педагогічної роботи має бути діалог дорослого з дитиною. А формою активності – творчість. Саме такі умови допоможуть ввести в процес діалогічного обговорення літературних і життєвих ситуацій проблемність, яка висвітлює багатоплановість художнього образу реальної людини.

Словесна творчість у дошкільному віці - своєрідне, унікальне явище, яке має величезне значення для розвитку дитини, потребує грамотного педагогічного супроводу для стимулювання і розвитку творчих здібностей

Варто фіксувати цікаві дитячі висловлювання, асоціації, імена, словосполучення, сюжети. На їх основі можна створювати рукописні книжки, ілюструвати їх дитячими малюнками, матеріалізуючи в такий спосіб їхні особистісні зусилля. Творчість дошкільників розвиватиметься ефективніше за умови, що педагог повсякденно проявлятиме в присутності вихованців власні літературні уподобання, художній смак.

***Анотація.** У статті розглядаються аспекти вирішення проблем щодо змісту та методики ознайомлення дітей із жанрами (видами) художніх літературних творів, їх значення у житті дошкільників; порушено питання мовленнєво-творчої діяльності дошкільників засобами літературних творів та аналізуються їх жанрові особливості.*

Або

Стаття присвячена актуальній проблемі дошкільної освіти (дошкілля), яка полягає у дослідженні впливу художньої літератури на духовний розвиток дитини, її мовленнєво-творчу діяльність та становлення особистості.

***Ключові слова.** Художня література, дитяча книжка, дошкільники, мовленнєво-творча діяльність, навчально-виховний процес, художнє слово, сприймання, педагог.*

ЛІТЕРАТУРА

1. Богущ А. Гавриш Н., Котик Т. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах, – К.: Слово. – 2006, 302с.

2. Богущ А.М. Художня література. //Методичні рекомендації до програми виховання дітей дошкільного віку «Малятко», – К.: СП Свенас. – 1993. –С97-102.

3. Єфімова О. Твій друг – книга. – К.: Веселка. – 1989. – 286с.

4. Ільїн Є.М. Мистецтво спілкування. // Педагогічний пошук / упорядник І.М.Баженова. – М.: Педагогіка, 1987, – С 189-250.

5. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні Наук. редактор О.Л Кононко, К.: Ред. журн. Дошкільне виховання, - 2003. – С 149-152.

6. Сухомлинський В.А. Книга в духовному житті дитини. // Серце віддаю дітям. – К.: Радянська школа, - 1987. – С 165 – 170.

7. Ярохпо Л. Роль книжки в житті людини // Українська мова й література в середніх школах... №4, - 2003.- С 103-106.